

Μαθητεύοντας στην σχέση μας με τον Θεό.

Γράφει ο Αρχιμανδρίτης Ζαχαρίας Ζάχαρου, Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου
Έσσεξ Αγγλίας.

Ο ησυχασμός είναι πνευματικό φαινόμενο, η πεμπτουσία της ασκητικής παραδόσεως στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Με την άσκηση της ησυχίας, η ψυχή του ανθρώπου «παχύνεται» με τη χάρη του Θεού, λαμβάνει υπόσταση. Οι μάρτυρες προσφέρουν τη ζωή τους στον Θεό και εισέρχονται στον Παράδεισο σε μια στιγμή. Ενώ στον ησυχασμό, ο άνθρωπος προσπαθεί να ελευθερώσει τον εαυτό του από κάθε μέριμνα του κόσμου τούτου για να ζει συνεχώς στην παρουσία του Θεού, να «παχαίνει» την ψυχή του καθ' εκάστην με την ενέργεια του Θεού. Με την άσκηση της μονολόγιστης ευχής του Ιησού σε ησυχία, βρισκόμαστε σε συνεχή επαφή με την ενέργεια του Θεού, όπως εξηγεί ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς.

Δεν χρειάζεται να γίνουμε όλοι ερημίτες και αναχωρητές, αλλά όλοι οφείλουμε να χρησιμοποιήσουμε σωφρόνως τον χρόνο που μας έχει δοθεί από τον Θεό. Ο Γέροντας Σωφρόνιος πάντα μας μιλούσε για αυτή την

αρχή στην ασκητική ζωή: αν ο άνθρωπος περιορίσει τον εαυτό του στο απολύτως απαραίτητο, τότε ο Θεός του δίνει τη θαυμάσια πολυτέλεια να έχει άφθονο χρόνο για πνευματική εργασία. Θα είναι ικανός να αφιερώσει σχεδόν όλο το χρόνο εργαζόμενος πάνω στη σχέση του με τον Θεό, επιτελώντας αγιωσύνη εν φόβω Του έως ότου φθάσει στον δοξασμένο και γαλήνιο λιμένα της άμωμης αγάπης του Χριστού που αφθαρτίζει τον άνθρωπο.

Όλοι έχουμε καθήκοντα στις μονές μας και μπορεί κάποτε να είναι πολύ απαιτητικά. Μπορεί να εργαζόμαστε και για δώδεκα ώρες κάθε μέρα, αλλά όταν αυτό γίνεται κατά την ανάγκη της ζωής, είναι ευλογημένο. Αν χρησιμοποιούμε σωστά τον χρόνο μας για ο, τι χρειάζεται, ο Θεός θα μας δώσει ακόμη περισσότερο, και θα έχουμε χρόνο για ό,τι έχουμε ανάγκη για τη σωτηρία μας. Στον ησυχασμό, αγωνιζόμαστε να παρασταθούμε αδιαλείπτως στην παρουσία του Θεού επικαλούμενοι το άγιο Όνομά Του με τον νου στην καρδιά, και αν βάλουμε όλη την εμπιστοσύνη μας στην πρόνοια του Θεού, μας δίνεται η ευλογία αυτή να παραμένουμε στην παρουσία Του όπου και να είμαστε, ο, τι και να κάνουμε.

Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε αυτό που μας είπε ο Γέροντας Σωφρόνιος: «Μη νομίζετε ότι αν αποκτήσετε αδιάλειπτη προσευχή, έχετε γίνει τέλειοι και άγιοι. Η αδιάλειπτη προσευχή είναι μόνο η αρχή, όχι η τελειότητα της πνευματικής ζωής». Έπειτα σκεφτόμενος τα λόγια του συνειδητοποίησα ότι, πράγματι, η αδιάλειπτη προσευχή είναι μόνο η αρχή, αφού με το να επικαλούμαστε συνεχώς το Όνομα του Θεού, απλώς ομολογούμε ότι χωρίς Αυτόν δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε. Αποκτούμε δηλαδή το βασικό χάρισμα της πνευματικής πτωχείας, που είναι το πρώτο σκαλί στην κλίμακα της θείας τελειότητας όπως απεικονίζεται στους Μακαρισμούς: «Μακάριοι οι πτωχοί τω πνεύματι, ότι αυτών εστιν η βασιλεία των ουρανών»¹.

Ερώτηση: Πως μπορούμε να ελευθερωθούμε καθοριστικά από το πνεύμα του κόσμου που προσπαθεί να μας δελεάσει ανά πάσα στιγμή;

Απάντηση: Στην άσκηση της αδιαλείπτου προσευχής, κλείνουμε την είσοδο στους λογισμούς από τον εχθρό και σε όλες τις εντυπώσεις του κόσμου που βάζουν το πνεύμα μας. Ο εχθρός μισεί την πνευματική εργασία της ησυχίας και γυρεύει είτε να την αποτρέψει τελείως είτε να τη

θολώσει τουλάχιστον, ώστε να στερήσει τον άνθρωπο από τη πολύτιμη ωφέλειά της. Γνωρίζει ο εχθρός ότι δεν υπάρχει πιο όμορφη οδός προς τον αγιασμό από την εργασία της αδιάλειπτης προσευχής. Κόβουμε κάθε λογισμό και κάθε εντύπωση που έρχεται από έξω, όχι μόνο επικαλούμενοι το Όνομα του Χριστού, όχι μόνο αντιστεκόμενοι με προσευχή, αλλά και κτίζοντας μια πνευματική κατάσταση μέσα μας. Αυτό φέρνει τέτοια δύναμη στην καρδιά μας που οι λογισμοί του εχθρού απλώς απωθούνται μόνοι τους, κάποτε πριν καν δούμε τι είδους λογισμοί είναι. Νιώθουμε να πλησιάζουν οι λογισμοί του εχθρού και η καρδιά είναι σε εγρήγορση, αμέσως ξυπνάει και κλείνει τις θύρες των αισθήσεων και όλου του είναι μας, και έτσι μένουμε αβλαβείς. Ο άνθρωπος γίνεται τότε σαν υποβρύχιο το οποίο δεν μπορεί να διαπεράσει ούτε μια σταγόνα νερού. Αυτή η πνευματική κατάσταση είναι ο καλύτερος θετικός τρόπος να διατηρηθεί ο άνθρωπος από κάθε αλλότρια επίδραση, να κρατήσει το πνεύμα του βυθισμένο στο Πνεύμα του Θεού.

Ερώτηση: Γιατί έχουμε τόση αστάθεια στη ζωή μας;

Απάντηση: Δεν είναι σταθερότητα που χρειαζόμαστε. Η αστάθεια που βλέπουμε στη ζωή μας υπάρχει για ένα συγκεκριμένο σκοπό, για να μας διδάξει ένα μεγάλο μυστήριο. Κάθε φορά που κατεβαίνουμε,

ταπειωνόμαστε γιατί νιώθουμε έρημοι, αλλά αν δεχθούμε την ταπείνωση αυτή, ο Κύριος μας δίνει χάρη να ανεβούμε. Δεν παραμένουμε εκεί ψηλά, πάλι θα πέσουμε, και έχουμε τόση ανάγκη να μάθουμε την πορεία αυτή, από κάτω στο ύψος της παρουσίας του Θεού, στη χαρά να είμαστε μαζί Του και να εντρυφήσουμε στη χάρη Του. Αυτή είναι η οδός που οδηγεί από το σκοτάδι στο φως, από τον θάνατο στη ζωή, από την απόγνωση στη μακαριότητα της εν Πνεύματι ενώσεως με τον Κύριο. Είναι η οδός του προσωπικού μας Πάσχα, το οποίο ζούμε κάθε φορά που πλησιάζουμε το Πρόσωπο του Χριστού. Όταν μάθουμε να διανύουμε αυτή την οδό, από τον βυθό προς τον τόπο της εγγύτητας με τον Χριστό, μούμαστε στο μυστήριο του Πάσχα του Χριστού.

Επομένως, δεν πρέπει να απελπιζόμαστε ή να αποκάμνουμε όταν είμαστε κάτω. Δεν μένουμε κάτω, αλλά εκμεταλλευόμαστε το μεγάλο προνόμιο να κάνουμε καινούρια αρχή. Δεν πρέπει να μειώσουμε την έμπνευσή μας, ούτε να χάσουμε τη συνεχή αυτή αύξηση, τη συνεχή αυτή έφεση προς την παρουσία του Κυρίου, ώστε να μπορούμε να ψάλλουμε στον Κύριο «άσμα καινό», άσμα ευγνωμοσύνης και αγάπης. Νομίζουμε ότι είναι μεγάλη συμφορά να είμαστε ασταθείς, και μερικές φορές πέφτουμε σε απόγνωση και η καρδιά μας γίνεται κομμάτια. Ωστόσο, τότε είναι η στιγμή να κράξουμε από την καρδιά μας και να ομολογήσουμε στον Θεό τη φτώχεια και την ερήμωσή μας. Τότε ο Κύριος σίγουρα θα απλώσει το χέρι Του και θα μας οδηγήσει στην οδό. Τότε θα κάνουμε καινούρια αρχή, θα λάβουμε καινούρια χάρη και θα ψάλλουμε καινούριο ύμνο.

Βεβαίως, δεν μπορούμε να αποφύγουμε τα ανεβοκατεβάσματα, αλλά μπορούμε να προσπαθήσουμε να μείνουμε κάτω όσο το δυνατόν λιγότερο. Όταν είμαστε κάτω, προσπαθούμε ευθέως να μετανοήσουμε και να χρησιμοποιήσουμε κάθε μέσο για να προσελκύσουμε τη χάρη του Θεού, ώστε να ανυψωθούμε και πάλι. Είτε είμαστε κάτω, είτε πάνω, υπάρχει ένα μεγάλο προνόμιο για εμάς που παραμένει σταθερό: ο Κύριος εργάζεται πάνω μας. Είμαστε ύλη στα χέρια Του και προσπαθεί να μας διαπλάσει σε τέλεια εικόνα της αγαθωσύνης και της δόξης Αυτού. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι αν είμαστε κάτω ή πάνω, αλλά, είτε ζούμε είτε πεθαίνουμε, να είμαστε ευάρεστοι στον Κύριο².

Ερώτηση: Είναι το ενδιαφέρον για την επιστήμη, την τέχνη ή τη φιλοσοφία σημάδι ενός πνευματικού κενού;

Απάντηση: Εξαρτάται. Στην αρχή της ζωής μας, μπορεί να είναι μια θεμιτή αναζήτηση. Σε ό,τι κάνουμε, προσπαθούμε να βρούμε το τέλειο, το θείο. Για παράδειγμα, αν είμαστε καλλιτέχνες, προσπαθούμε να συλλάβουμε το αιώνιο μέσα από την τέχνη μας. Αν είμαστε φιλόσοφοι, προσπαθούμε να εισέλθουμε στον μεταφυσικό νου για να αντιληφθούμε την αλήθεια. Είτε μέσω της τέχνης, είτε της επιστήμης, είτε της φιλοσοφίας, αυτό που γυρεύουμε να συλλάβουμε είναι το αιώνιο. Ωστόσο, το Αιώνιο είναι Πρόσωπο και δεν μπορούμε να το πιάσουμε. Μπορούμε μόνο να Τον δεχθούμε, αν ο Αιώνιος ευδοκεί να μας δοθεί. Το ίδιο κάνουμε στην εν Χριστώ ζωή μας. Ο Αιώνιος ήλθε σε εμάς, η τελειότητα του Αμνού του Θεού φανερώθηκε ενώπιόν μας. Ωστόσο, αν γίνουμε μοναχοί και προσπαθήσουμε να εμπλουτίσουμε τη ζωή μας καταφεύγοντας στις επιστήμες και τις φιλοσοφίες, αυτό θα ερημώσει τη ζωή μας, γιατί δεν θα βρούμε ζωή σε αυτές. Για μας η ζωή είναι μόνο ο Χριστός. Η τέλεια δωρεά της ζωής του Χριστού μας έχει ήδη δοθεί.

Ερώτηση: Όταν ο Ιακώβ προσευχόταν όλη τη νύχτα, είπε στον Θεό: «ου μη σε αποστείλω εάν μη με ευλογήσης»³ και ο Χριστός είπε: «η βασιλεία των ουρανών βιάζεται»⁴. Ως μοναχοί, όμως, απαρνούμαστε το θέλημά μας και παραδιδόμαστε χωρίς να επιμένουμε. Δεν είναι αυτά τα δυο αντιφατικά;

Απάντηση: Είναι το ίδιο. Η επιμονή στην προσευχή, στο να κάνουμε το θέλημα του Θεού να σκύψει πάνω μας είναι το ίδιο με την παράδοση στο θέλημα του Θεού. Μην νομίζετε ότι η παράδοση στο θέλημα του Θεού είναι παθητική. Όταν παραδιδόμαστε στο θέλημα του Θεού, φροντίζουμε ώστε κάθε λογισμός μέσα μας και κάθε ενέργεια, όλος ο νους μας και όλη η καρδιά μας να μην κλονισθούν στη κραταιά μας πεποίθηση και πίστη στο έλεος του Θεού. Συγκεντρώνουμε όλες τις δυνάμεις της ψυχής μας σε αυτόν τον καθορισμό, και προσευχόμαστε με την ένταση αυτή σε μια πανίσχυρη έφεση προς τον Θεό. Δεν πρόκειται για μια παθητική παράδοση χωρίς καμία δραστηριότητα στην καρδιά και τον νου μας. Συνοδεύεται από την ορμή της προσευχής. Όταν επιμένουμε στα αιτήματά μας προς τον Κύριο, ο Θεός μπορεί να μη μας χαρίσει αυτό που ζητάμε, αλλά αν το δεχθούμε, θα νοιώσουμε μεγάλη παρηγοριά και θα έχουμε ακόμη και χαρά που ηττηθήκαμε. Παρόλο που μας έχει αρνηθεί το

αίτημα της προσευχής μας επειδή δεν ήταν το πρωτεύον θέλημα του Θεού, εντούτοις, δεχόμενοι λόγο από Εκείνον, νοιώθουμε παρακεκλημένοι.

Ο Κύριος ευλόγησε την επίμονη προσευχή του Ιακώβ και του είπε έναν σπουδαίο λόγο που έμεινε ως κανόνας ζωής για όλους μας: «Ιακώβ, ενίσχυσας μετά Θεού και μετά ανθρώπων δυνατός»⁵. Με άλλα λόγια, «αφού φανέρωσες ακλόνητη πίστη στο έλεος και τη βοήθεια του Θεού, θα είσαι πάντοτε ευλογημένος». Η πραγματική νίκη του Ιακώβ ήταν η ευλογία να ακούσει τη φωνή του Θεού. Εκείνη τη στιγμή, μαζί με τη φωνή Του, δέχθηκε και κατάσταση με δύναμη. Δεν φοβόταν τον Ησαύ που έρχονταν με στρατό να τον σκοτώσει, αλλά ενώ τον πλησίαζε έκανε επτά εδαφιαίες μετάνοιες. Τότε η καρδιά του κτηνώδους Ησαύ μαλάκωσε και αντί να τον σκοτώσει, έπεσε στον τράχηλό του και έκλαψε.

Βλέπουμε λοιπόν ότι, παρόλο που ο Ιακώβ επέμενε στην αίτημά του ενώπιον του Θεού, αυτό που είχε σημασία ήταν ότι επεδίωκε αληθινή επαφή με τον Θεό και τη βρήκε μη την ταπείνωση. Την επόμενη μέρα ταπεινώθηκε και μπροστά στον Ησαύ, και χάρη σε αυτή την ταπείνωση τα πάντα άλλαξαν. Συνεπώς, ακόμη και όταν υπομένουμε και επιμένουμε σε ένα συγκεκριμένο αίτημα ενώπιον του Θεού, πρέπει να είμαστε έτοιμοι να ακούσουμε τη φωνή Του, είτε εκπληρώσει το αίτημά μας είτε όχι. Ενίοτε μπορεί να μας φανεί ότι η φωνή του Θεού είναι παράξενη, ότι δεν βγάζει νόημα, ωστόσο φέρνει τη λύτρωση.

* * *

Συχνά περιγράφουμε τη μοναχική βιοτή ως μίμηση της αγγελικής ζωής. Και αυτό κυρίως γιατί η ταπείνωση της ζωής αυτής ομοιάζει με την ταπείνωση των αγγέλων. Όντως, χρειάζεται αγγελική ταπείνωση για τέτοιο χάρισμα. Ο μοναχός δίνει όλα όσα έχει, και όμως ένα ακόμη πρέπει να κάνει: να αφομοιωθεί στην ταπεινή οδό του Χριστού για να Τον έχει σύντροφο και συνοδοιπόρο. Όταν ο Κύριος έδωσε τη μεγαλύτερη εντολή στην Καινή Διαθήκη⁶, είχε κατά νου την τελειότητα της οδού που χαρίζεται στους μοναχούς. Εκείνοι θυσιάζουν τα πάντα, αλλά τους λείπει ένα ακόμη πριν την τελειότητα: την επίγνωση της αχρειωσύνης τους. Μόνο τότε θα είναι η ζωή τους αληθινή μίμηση της αγγελικής τάξεως. Οι άγγελοι είναι αφιερωμένοι στην αιώνια δοξολογία του Θεού, και όμως δεν χάνουν ποτέ την άκρα ταπείνωσή τους, καλύπτοντας την κτιστή φύση τους με τις

πτέρυγές τους. Υπάρχει μια ομοιότητα μεταξύ της αγγελικής και της μοναχικής ζωής: όπως οι άγγελοι φυλάττουν διαρκώς την επίγνωση της κτιστότητάς τους με σκοπό να υμνούν τον Θεό με ακατάπαυστη δοξολογία και ψαλμωδίες, έτσι και οι μοναχοί αγωνίζονται να κρατούν πάντα την συνείδηση της αχρειωσύνης τους.

Δεν πηγαίνουμε στο μοναστήρι για να κάνουμε καριέρα ή να πετύχουμε κάτι του κόσμου τούτου. Πηγαίνουμε εκεί για να μαθητεύσουμε: να μάθουμε την ταπείνωση της οδού του Χριστού και την ταπείνωση της αγγελικής τάξεως.

Ερώτηση: Με το να τιμούμε και να φιλοξενούμε στους επισκέπτες, μιμούμαστε την οδό του Χριστού;

Απάντηση: Ειδικά για μας τους μοναχούς, η οδός του Χριστού πρέπει να είναι ο κύριος σκοπός μας σε όλα. Οφείλουμε να θεωρούμε τον εαυτό μας κατώτερο από τους ανθρώπους που έρχονται σε μας. Πρέπει να τους βάζουμε πιο ψηλά από μας και να τους τιμούμε περισσότερο από τον εαυτό μας. Οι άνθρωποι έρχονται σε μας στο Όνομα του Θεού, και όταν τους αναπαύουμε πνευματικά, ο Θεός ευαρεστείται και ευλογεί τη ζωή σε αυτό το μέρος. Ο, τι κάνουμε στο Όνομα του Θεού έχει αιώνιες διαστάσεις και αιώνια αξία. Ο άγιος Σεραφείμ είπε ότι έστω και μια φορά να σκουπίσουμε τον Οίκο του Θεού έχει αιώνια αμοιβή. Το ίδιο ισχύει και αν συμβάλλουμε έστω και ελάχιστα στη σωτηρία αυτών των ανθρώπων. Μερικοί από αυτούς φθάνουν να βιώσουν και χάρη του Θεού και τον πλατυσμό της καρδιάς σε μεγάλο βαθμό ακομη και να αποκτήσουν απερίγραπτη ταπείνωση που μας καταισχύνει. Αν γνωρίζαμε πως ενεργεί ο Θεός στη ζωή τους, θα είμασταν γεμάτοι σεβασμό και δέος απέναντί τους.

Ερώτηση: Τι μπορούμε να κάνουμε όταν πληγώνουμε ανθρώπους ακουσίως;

Απάντηση: Προσπαθούμε να ταπεινώσουμε τον εαυτό μας μπροστά τους. Δεν πρέπει να είμαστε πρόθυμοι να τους διδάξουμε διότι μπορεί να μην το αντέξουν στην κατάσταση που βρίσκονται. Αν τους δεχόμαστε και τους υποστηρίζουμε με ταπείνωση, ο Θεός θα τους οδηγήσει τελικά σε κάποιον ή κατευθείαν στον Ιδιο, και θα τους βοηθήσει. Όπως έχουμε πει και άλλες φορές, οι ιερείς και οι επίσκοποι στην Εκκλησία είναι πολίτες δευτέρας κατηγορίας και πρώτης κατηγορίας είναι οι άνθρωποι που έρχονται προς αυτούς στο Όνομα του Θεού να λάβουν την διακονία τους προς σωτηρία. Όντως, «μείζων ο διακονών του ανακειμένου»⁷. Ενώ αν είμαστε φιλόδοξοι και γυρεύουμε εξουσία και υψηλές θέσεις, δεν είμαστε καν Χριστιανοί, είμαστε σαν τα έθνη τα ειδωλολατρικά. Πρέπει να προσέχουμε πολύ όταν δεχόμαστε ανθρώπους να μην τους πληγώσουμε, να μην τους προσβάλουμε. Δεν απαιτούν τίποτε. Ένα χαμόγελο και καλή καρδιά αρκούν για να νιώσουν ευπρόσδεκτοι. Ο Γέροντας Σωφρόνιος έλεγε: «Το μυστικό είναι να τους καλωσορίσουμε και να τους αποχαιρετήσουμε θερμά. Κατά τη διαμονή τους, αφήστε τους να ζήσουν όπως μπορούν και όπως θέλουν. Μην προσπαθήσετε να τους διορθώσετε. Βλέπουν πως ζούμε, και θα κάνουν ό,τι μπορούν για να ακολουθήσουν». Αν κηρύττουμε, σημαίνει ότι δεν έχουμε ταπείνωση, εκτός και αν μας έχει ανατεθεί αυτή η διακονία από την Εκκλησία. Ενώ αν δεχθούμε τους ανθρώπους όπως είναι, είμαστε ταπεινοί. Ο Γέροντας Σωφρόνιος έλεγε επίσης: «Όταν ο καθένας από σας ήρθε σε μένα, περπατούσατε με τα πόδια στον αέρα και το κεφάλι κάτω, αλλά με τον καιρό μάθατε να περπατείτε όρθιοι και τώρα μπορείτε να διδάξετε και άλλους κιόλας. Αφήστε τους ανθρώπους ελεύθερους, θα βρουν μόνοι τους τον δρόμο».

Αν τους κάνουμε κηρύγματα, μπορεί να σφετερισθούμε το έργο του πνευματικού. Βεβαίως, αυτό δεν είναι απόλυτο. Μπορούμε να πούμε ένα ταπεινό λόγο αγάπης και παρηγοριάς όταν οι άνθρωποι βρίσκονται σε βαθιά ταπείνωση, μέχρι να ενωθούν με ένα πνευματικό πατέρα, μέχρι να βρουν τη σχέση αυτή στην Εκκλησία. Όμως, χρειάζεται μεγάλη προσοχή διότι υπάρχει κίνδυνος. Ο Γέροντας Σωφρόνιος μια μέρα μου είπε: «Εδώ είναι το πρόβλημα: Πως μπορείς να διδάσκεις άλλους και την ίδια στιγμή να κρατάς τη συνείδηση ότι είσαι ο χειρότερος από όλους;» Η ποθούμενη

συνείδηση για τον μοναχό είναι να βάλει τον εαυτό του κάτω από όλους κατ' εικόνα του Χριστού, ο Οποίος έθεσε τον Εαυτό Του στον πιθμένα της ανεστραμμένης πυραμίδας. Μόνο τότε θα έχει αληθινό λόγο παρηγοριάς, αφού έχει ο ίδιος γνωρίσει τον πόνο της οδού αυτής προς τα κάτω. Αν εύκολα κάνουμε παρατηρήσεις, αν είμαστε πάντα έτοιμοι να διδάξουμε, χάσαμε την ταπείνωση. Το μυστικό είναι να τους καλωσορίσουμε και να τους αποχαιρετήσουμε θερμά, και ο Θεός θα κάνει τα υπόλοιπα. Νάφροντίσετε να μην προκαλέσετε τίποτε αρνητικό μέσα τους, και αυτή θα βρουν μόνοι τους τον δρόμο. Δεν είμαστε οι σωτήρες του κόσμου. «Παιδίον εγεννήθη ημίν υιός και εδόθη ημίν», ψάλλουμε τα Χριστούγεννα.

Παραπομπές:

- 1** Ματθ. 5,3.
- 2** Βλ. Β' Κορ. 5,9.
- 3** Γεν. 32,26.
- 4** Ματθ. 11,12.
- 5** Βλ. Γεν. 32:28.
- 6** Λουκ. 17,10.
- 7** Λουκ. 22,27.

Πηγή : <https://www.pemptousia.gr/>